

MOLNÁR ERIK

Az SZKP XXII. Kongresszusa és a szocialista patriotizmus

Az SZKP XXII. Kongresszusa, illetve a kongresszuson elfogadott párt-program a párt előtt álló központi feladatok közé sorolja a dolgozók kommunista öntudatának erősítését, s ezen a körön belül a proletár nemzetköziség és a szocialista hazafiság fejlesztését. A program a proletár nemzetköziséget és a szocialista hazafiságot nem választja el egymástól. Ellenkezőleg, abból indul ki, hogy „a szocialista világrendszer kialakulásával a szocialista társadalom tagjainak hazafisága a saját hazájuk és a szocialista országok közössége iránti odaadásban és hűségben ölt testet” — ideszámítva természetesen a dolgozók nemzetközi szolidaritását is, amely a program szerint „szerves része a szocialista nemzetköziségnek”. A program tehát a szocialista hazafiságnak olyan gondolatára támaszkodik, amely összeforr a proletár nemzetköziség eszméjével.

A szocialista hazafiságnak ez a felfogása minőségileg különbözik a hazafiság feudális és burzsoá formáitól. Az utóbbiak osztályellentmondásoktól szaggatott társadalomban, hatalmi és nemzeti ellentétektől tépett világrendszerben jönnek létre, és tartalmuk elválaszthatatlanul összefonódik a kizsákmányolás, a hatalmi és nemzeti ellentétek rendszerének ideológiájával. Ezzel szemben a szocialista társadalom nem ismeri az antagonista osztályellentmondásokat, és a szocialista világrendszer kiküszöböli a maga körében a hatalmi és nemzeti ellentéteket. A szocialista hazafiság gondolata éppen ezért fonódhatik össze a proletárnemzetköziség eszméjével. A proletár nemzetköziséggel egybeolvadó szocialista hazafiság mindezek következtében alapjában különbözik a burzsoá vagy feudális hazafiságtól, amely antagonista rendszerek terméke, és éppen ezért nem lehet más, mint nacionalista.

A proletár nemzetköziséget és a szocialista hazafiságot az ellenséges ideológiákkal, elsősorban a burzsoá nacionalista hazafisággal és a feudális hazafiság maradványaival vívott kemény küzdelemben, az utóbbiak kíméletlen leleplezésének útján lehet csak kifejleszteni. Ezért a pártprogram hangsúlyozza, hogy „kérelhetetlen harcot kell folytatni a nacionalizmus és a sovinizmus minden megnyilvánulása és maradványa, a nemzeti korlátoltság és kivételezettség tendenciája, a népek múltjának idealizálása és a történelmükben előfordult társadalmi ellentmondások elkenése, az ósdi szokások és erkölcsök ellen”.

Marxista történettudományunk eddig is központi feladatának tekintette, hogy a történeti valóság bemutatása által hozzájáruljon népünk társadalmi tudatának neveléséhez, a proletár nemzetköziség és a szocialista hazafiság fejlesztéséhez. Ezen a téren ért is el eredményeket. A XX. kongresszus óta azt is felismerte, hogy munkája megjavításának feltétele a dogmatikus szel-

lem leküzdése. De el lehet-e mondani, hogy, mint a pártprogram megköveteli, az internacionalizmussal összeforrott szocialista hazafiságot élesen szembeállította volna a burzsoá és a feudális korszak nacionalista hazafiságával? El lehet-e mondani, hogy kérlelhetetlen volt a nacionalizmus minden megnyilvánulásával és maradványával szemben? Hogy cseppet sem idealizálta a magyar nép múltját a történetben előfordult társadalmi ellentmondások elhomályosításának árán? El lehet-e végül mondani, hogy történetírásunk a dogmatizmus minden kölöncétől megszabadult?

Mindezt aligha lehet elmondani. Inkább azt kell megállapítani, hogy történetírásunk a feudális és a burzsoá korszak népi mozgalmainak, ezek hazafias tetteinek leírásával buzdított hazaszeretetre, s ezzel engedményt tett a burzsoá nacionalizmusnak, amely az osztályviszonyoktól független hazafiság álláspontját képviseli. Ez pedig szükségképpen maga után vont a magyar nép történetét is jellemző osztályellentmondások letompítását és ezzel a magyar nép történetének bizonyos fokú idealizálását. Történetírásunk ahelyett, hogy kiemelte volna, elhomályosította az internacionalista szocialista hazafiság és a nacionalista feudális-burzsoá hazafiság alapvető különbségeit, midőn folytonosságot állapított meg a hazafiság e két gyökeresen eltérő formája között. Nem abból indult ki, hogy a szocializmus először adott a magyar dolgozóknak olyan hazát, amelyért minden áldozatot érdemes meghozni, hanem méltónak nyilvánította a hazafias áldozatkésztségre a kizsákmányoló feudális-burzsoá társadalmat is.

Abban, hogy ezt az álláspontot történetírásunknak a mai napig sem sikerült teljesen leküzdnie, nagy szerepe volt és van a dogmatikus magatartásnak, amellyel most a XXII. kongresszus radikálisan szembefordult. Történetírásunknak ez az iránya szorosan kapcsolódott Rákosi Máttyás történeti tételeihez, akit az 50-es évek elején Sztálin legjobb magyar tanítványának neveztek. Rákosi Máttyás arról beszélt, hogy a magyar nemzetet ezer esztendőn keresztül nemcsak munkájukkal tartották fenn, hanem fegyverrel a kezükben védték a munkások és a parasztszok. A magyar történetet nemcsak osztályharcok, hanem a nép által vívott függetlenségi és szabadságharcok sorozatának tekintette. Szerinte 1848-ban megvalósult a nemzetegység, a magyarság összefogása a középnemességtől a parasztszágig, ha ez a nemzeti összefogás belső osztályellentmondásokban is szenvedett.

Az ilyen felemás ideológiával a kispolgárokat nem lehet megnyerni, de a munkásokat el lehet veszíteni. Történeiszek azonban Rákosi Máttyás tételeit sem a magyar történet tényeinek elemzésével, sem a történeti tényeket általánosító marxista elmélet segítségével nem ellenőrizték, hanem hitre elfogadták, vagyis dogmaként kezelték. Annál is inkább így jártak el, mert ugyanazt a szellemet lehelték Révai Józsefnek egyébként értékes történeti munkái is. Ezekhez a dogmákhoz, amelyeket a személyi kultusz akkori légkörében még el is túloztak, idomították azután a történeti tények elvi rendszerezését. Így vált pl. a nemzeti függetlenség védelme, amelyet feltétlenül azonosítottak a társadalmi haladás érdekével, önmagában a történeti cselekvés értékmérőjévé. Kétségtelen, hogy történeiszek jöhiszeműek voltak, s azt hitték, hogy kuruckodó szabadságharcos írásaikkal a pártos történetírás marxista kötelességének tesznek eleget. 1956 azonban megmutatta, hogy hova vezet az, ha a nemzeti függetlenség gondolatát, a burzsoá nacionalizmus módjára, abszolutizálják, és nem kapcsolják össze a legszorosabban a proletár nemzetköziség eszméjével.

Az ilyen szellemű történetírás beleütközik a marxizmus osztályharcos történeti elméletébe. Beleütközik a marxista magyar történet szemléletnek a Tanácsköztársaság idejére viszonyuló hagyományaiába is, amely minden fogyatékosága mellett sokkal következetesebben érvényesítette a proletariátus osztályálláspontját, mint történetírásunk az 50-es évek elején. Károosságát most már maga a magyar történet bebizonyította. De dogmatikus tételei vagy ezek maradványai ma is továbbélnek nem egy történészünk nézeteiben. Amikor a magyar történetírás újabb erőt merít a XXII. kongresszus határozataiból a dogmatizmus elleni küzdelemre, erejét elsősorban ennek a dogmatizmusnak a leküzdésére — mely nacionalista tendenciáival a revizionizmus felé hajlik el — kell fordítania.

Az érintett dogmák alapján a magyar történetet csak azon az áron lehetett megírni, hogy leegyszerűsítették — s egyúttal eltorzították — a történeti valóság bonyolult képét. Vegyük pl. a honvédő paraszt alakját, amely ebben a történetírásban a feudális korszak történetének, a magyar történet leghosszabb korszakának valódi hőségévé vált.

A feudális kizsákmányolás rendszere évszázadokon át megfelelt a társadalmi haladás érdekének, mert biztosította a termelőerők fejlődését. Ezt azonban se a kizsákmányoló urak, se a kizsákmányolt parasztek nem tudták. Ebben a korban, amelyben az újat is a régi helyrcállítása címén követelték, maga a társadalmi haladás fogalma is ismeretlen volt. A parasztek csak azt tudták, hogy kizsákmányolják őket, gyűlölték a kizsákmányoló urakat és harcoltak velük, kizsákmányolásuk csökkentéséért vagy kizsákmányolásuk növelése ellen. A paraszti osztályharc is haladó jellegű volt, mert sikere esetében odavezetett, hogy a parasztek termelőerői nem csorbultak, vagy egyenesen gyarapodtak. Az osztályharc forradalmi kitérései azonban a parasztek szétszórtsága, szervezetlensége, tudatlansága következtében vereséget szenvedtek. Az utóbbi körülményekben a termelőerők éretlensége jutott kifejezésre, az a tény, hogy a termelőerők nem érték meg el azt a színvonalat, amelyen a feudális termelési viszonyokat felválthatták volna a magasabb rendű burzsoá termelési viszonyok. Ha idegen ellenség tört az országra, amely rabolt, pusztított, fosztogatott, a parasztek az ellen is harcha szálltak, hogy megvédjék a létfenntartásukat szolgáló termelési eszközöket. Ez a magatartásuk is egyezett a társadalmi haladás érdekével.

Mindebben a parasztek anyagi érdekük vagy osztályérdekük mozgatta, amelyet a marxizmus az emberi cselekedetek történeti hajtóerejének tekint. De, mondja Engels, „mindennek, ami az embereket mozgatta, fejükön kell keresztülmennie”. Az emberi fejnek pedig az a sajátossága, hogy az anyagi hajtóerőket eszmei hajtóerőkké alakítja át, amelyek a maguk részéről is az emberi cselekedetek indító okaivá válnak. A feudális osztálytársadalomban azonban a parasztek nem voltak képesek önálló eszmei rendszert, önálló ideológiát kidolgozni. Az ideológiát készen kapták az uralkodó osztálytól, amely azt, többé-kevésbé öntudatlanul, saját osztályuralma, illetve a parasztság alávetése érdekében formálta meg.

Az az ideológia, amelyet a magyar uralkodó osztály a parasztságnak átadott, vagy inkább a parasztságra rákényszerített, hosszú ideig nem tartalmazott semmiféle hazafias vagy nemzeti elemet. Ezek az elemek a magyar parasztság ideológiájában, hitelesen megállapíthatóan, csak a XVII. századtól kezdve jelentek meg. Ekkor is úgy, hogy a hazafias és nemzeti motívumokat kimutathatóan az úri osztály vitte be a parasztság tudatába. Éspedig

belevitte abból a célból, hogy a közös hazára — a nemesi haza továbbfejlesztett formájára — és a nemzeti, vérségi közösségre való hivatkozással maga mögé állítsa a parasztokat, abban a harcban, amelybe a Habsburg-uralom ellen belesodrótak. Nem a források hiányosságának tudható be, hogy a parasztság ideológiájában a XVII. századig nem találunk hazafias és nemzeti elemeket. A forrásokból nagyon jól ismerjük azokat az eszméket, amelyeket az úri osztály, kezdetben és kizárólagos ideológia gyanánt, rákényszerített a parasztságra. Ez a fejlettebb országokból átvett keresztény vallási ideológia volt, amely azt tanította, hogy a parasztok, isten parancsa értelmében, feltétlen hűséggel és engedelmességgel tartoznak uraiknak. Ismeretes, hogy az ilyen jellegű vallási ideológia általában is jellemezte a középkort, amikor, Engelsszel szólva, „a tömegek . . . lelkét kizárólag vallással táplálták”.

A keresztény vallási ideológia bevonult tehát a magyar parasztok tudatába. Ennek az volt a következménye, hogy amikor a „hitetlen” besenyők, tatárok vagy törökök támadása megsemmisüléssel fenyegette a parasztok létfenntartási eszközeit, az ezek védelmére indított harcban nemcsak a létfenntartási érdek, hanem keresztény hitük is ösztönözte őket. Az urak viszont, akiknek feudális hatalmát a támadás veszélyeztette, a paraszttömegeket nemcsak önérdekükre, hanem keresztény kötelességükre való hivatkozással is mozgósították a harcra. A további következmény pedig az volt, hogy a parasztok anyagi vagy osztályérdeke az urak elleni harcban is a vallás ideológiai köntösébe öltözött, és osztálycéljaikat a vallásból merített ideológiai érvekkel igazolták. Így volt ez Dózsa parasztháborúja idején, és közismert Engels megállapítása, aki szerint ebben a korban, általában is, a tömegeknek „saját érdekeiket vallásos öltözetben kellett bemutatni, ha nagy vihart akartak előidézni”.

Később, a Bocskai—Rákóczi korban, a helyzet bonyolultabbá vált. A parasztok úri elnyomása fokozódott, s ezt még megtették a zsoldosok sanyargatásai és az állami adókizsákmányolás. Ha ilyen körülmények között egy-egy feudális nagyúr, Bocskai vagy Rákóczi Ferenc — az ő nevükhöz fűződő események tárják fel legjobban a rejtett lényegbeli összefüggéseket — személyes körülményeitől hajtva mozgalmat indított a Habsburg-rendszer ellen, az elviselhetetlen viszonyok között élő parasztok nyomban fegyvert fogtak és rátörték a gyűlölt urakra és zsoldosokra. Az urak, akik zúgolódtak ugyan a Habsburg-rendszer ellen, de különben nem moccantak volna, hogy a Habsburg-hatalom védelmét a paraszttal és a törökkel szemben el ne veszítsék, kénytelenek voltak a mozgalomhoz csatlakozni, hogy birtokaikat a parasztok dúlásaitól megkíméljék. A mozgalmak célját azután az élükre sodort úri osztály szabta meg. Miben állott ez a cél? A Habsburgoktól az urak rendi szabadságaik tiszteletben tartását, alkotmányos biztosítását követelték, amin egészen világosan kizsákmányoló hatalmuk épségben tartását értették, mind a Habsburgokkal, mind saját parasztjaikkal szemben. De a Habsburgoktól nem tudtak és — egyetlen reménytelen kísérletet nem számítva — nem is akartak elszakadni, előbb a török veszély, azután a Habsburgok túlereje és mindvégig a parasztháború fenyegetése miatt. A felkelt parasztok egy dolgot akartak, terheik könnyítését, vagy ha lehet, megszüntetését. A mozgalmak az urak szempontjából hol többé-kevésbé teljes sikerrel, mint Bocskai idejében, hol kompromisszummal végződtek, mint Rákóczi korában. A parasztok viszont vagy üres kézzel kerültek ki a mozgalomból, mint a Rákóczi-korban,

vagy pedig helyzetük, a mozgalom úri sikere következtében, még rosszabbodott is, mint a Bocskai-korban.

Ebben az időben a vallási ideológia szerepe már csökkent. Szerepét a közös haza és a nemzeti közösség ideológiája kezdte pótolni. Ezt az ideológiát terjesztették most a fegyverbe kényszerült urak a parasztok között, hogy maguk mögé állítsák őket, s ennek az ideológiának a jegyében vezették őket az idegen Habsburgok és német zsoldosaik ellen. De a parasztok anyagi érdekei, amelyek az állami túladóztatás és a zsoldos uralom megszüntetését követelték, szintén a haza és a nemzet kuruc ideológiájának köntösébe öltöztek. S mint ez a vallási ideológiával történt, csakhamar a parasztok osztályharcos, az urakkal szembenálló érdekei is megtalálták ideológiai kifejezésüket a haza és a nemzet eszméjében.

Az elmondottakat igazoló történeti anyagot másutt már részletesen ismertettem, most felesleges volna elismételgetni. Tegyük fel azonban a kérdést: milyen elméleti következmények folynak az itt röviden vázolt, hiteles történeti anyagból? Ez az anyag először megmutatja az ideológia történeti szerepét, azt, hogy az emberek nemcsak osztályérdekeik közvetlen hatása alatt cselekednek, hanem tetteiket eszméik is befolyásolják. Megmutatja továbbá az ideológia függését az uralkodó osztály érdekétől, amely a társadalom uralkodó ideológiáját formálja, de azt is, hogy az így létrejött ideológiát az elnyomott osztály előbb-utóbb felhasználja saját érdekei kifejezésére. Végül az anyag megmutatja, hogy az ideológia öntudatlanul is kifejezheti az osztályérdekeket, s ebben az esetben — a marxizmus terminológiája szerint — hamis tudat, amely nem ismeri a saját gyökerét.

Amikor a feudális uralkodó osztály magáévá tette a keresztény vallási ideológiát, vagy amikor kidolgozta a közös haza és a nemzeti közösség gondolatát, nem tudta, hogy ezek a feudális rend fenntartásához fűződő osztályérdekei, a feudális társadalom osztályviszonyait tükrözik vissza. Azt hitte, hogy a feudális osztályrend isten akaratának kifejezése, s hogy magának a közös hazának és a nemzeti közösségnek fogalmából következik a kizsákmányolt és elnyomott parasztság hon- és nemzetvédő kötelessége. Hasonlóképpen, amikor a parasztok a vallási, hazafias vagy nemzeti feudális ideológiát saját osztályérdekeik kifejezésére és igazolására használták fel, nem voltak tudatában annak, hogy ezeket az eszmei rendszereket az őket elnyomó uralkodó osztály érdekei hozták létre.

Ezért a feudális ideológia előbbi vallási, hazafias vagy nemzeti formái nem egyebek, mint a hamis tudat különböző történeti formái. De ez nem akadály a annak, hogy meghatározott ideig, vagy meghatározott körülmények között haladó szerepet ne játsszanak. Marx azt mondta, hogy az anyagi összeütközések a történelemben általában úgy jelennek meg, mint harc ama „jogi, politikai, vallási, művészi vagy filozófiai formák között, amelyekben ez az összeütközés az emberekben tudatossá válik, melyekben azt megvívják”. A történetileg cselekvő emberekben tehát általában nem válnak tudatossá összeütközéseiknek valódi, anyagi hajtóerői, hanem anyagi harcukat általában hamis tudat- vagy ideológiai formákban vívják meg. Így van ez egészen a szocializmus történeti korszakáig. Ebből az következik, hogy a történelemben a haladás erői is hamis tudatformákba burkolóznak. Ez azonban egy cseppet sem változtat haladó jellegükön. A magyar parasztság osztályharca saját urai ellen, vagy küzdelmei a törökök pusztító támadásai ellen, vagy akár a Habsburgoknak őket anyagi összeroppanással fenyegető adó- és zsoldosrendszere ellen,

nem veszítik el haladó jellegüket azért, mert a parasztok ezeket a harcokat hamis tudatformákban, a hamis vallási ideológiának vagy a közös feudális hazá és a nemzet vérségi egysége hamis ideológiájának jegyében vívták meg.

Térjünk most vissza történetírásunk dogmatikus vonásaira. Engels hiába fejtette ki, hogy a történetben „az is fontos, hogy mit akar a sok egyes ember”, mit akarnak tehát elsősorban a tömegek. Az, hogy a tömegek mit akarnak, történetileg hogyan cselekednek, ideológiájuktól is függ. Azt a kérdést azonban, hogy miként alakult a tömegek ideológiája, hogyan gondolkodtak a valóságban az uralkodó osztályt és az elnyomott osztályt alkotó tömegek, történetírásunk figyelmen kívül hagyta, szinte nem is tekintette a történeti kutatás tárgyának. Átlapozhatjuk tucatjával az ebben az időben írt tanulmányokat és könyveket, a hamis tudatnak még említésével sem találkozunk bennük. De ez még a kisebbik baj volt. A történetet, persze erős egyszerűsítéssel, közvetlenül is le lehet vezetni az osztályérdekekből, s ezt történetírásunk nem mulasztotta el. A torzítás ott kezdődött, hogy az ideológiát, amelyet nem kutattak a történeti valóságban, fejből megkonstruálták a dogmák követelményeinek megfelelően.

Az alapvető — a múltat idealizáló — dogma úgy hangzott, hogy a magyar parasztok, fegyverrel kezükben, ezer éven át védték a nemzet szabadságát és függetlenségét. Láttuk, hogy az agyongyötört parasztnak eszük ágában sem volt, hogy fegyvert fogjanak a feudális állam függetlenségének védelmére. Ahhoz, hogy az állami függetlenséget értékeljék, előbb saját, egyéni függetlenségüket kellett volna elnyerniök. Még kevésbé harcoltak az ország rendi szabadságáért, amely saját szabadságuk tagadása volt. Minden harcuknak alap-motívuma nyomorult helyzetük megvédése, és ha lehet, megjavítása volt. Minthogy azonban a dogma megtette a parasztot az ország függetlensége és szabadsága legfőbb öréneke, történetírásunk megkonstruálta ehhez a megfelelő paraszti ideológiát. Abból a dogmából, hogy a paraszt az ország függetlenségéért és szabadságáért harcolt, levonta azt a következtetést, hogy a paraszti ideológiát kiemelkedően jellemezte a hazaszeretet. Így az izzóan gyűlölt urak hazája — a kizsákmányoló és elnyomó feudális társadalom — egy csapásra átváltozott a parasztok forrón szeretett hazájává. Hogy miképpen szerethette forrón a paraszt azt a hazát, amelyről a késői feudális kor költője, Vörösmarty Mihály ezt írta: „Neve: szolgálj és ne láss bért — Neve: adj pénzt és ne tudd mért — Neve: halj meg más javáért — Neve szégyen, neve átok: Ezzé lett magyar hazátok” — ezt a kérdést már nem tették fel, vagy ha feltették, sikertelenül próbálták a megmagyarázhatatlant megmagyarázni.

Rákosi Mátyásnál a honvédő paraszt alakját kiegészítette a hazaáruló úr alakja. Ezzel azután a történet logikája, amely az érdekek logikája, teljesen feje tetejére állott. A paraszt, akinek a haza semmit sem adott, a hazát makacsul védelmezte, az úr, aki a hazától mindent megkapott, a hazát következetesen elárulta. Az úri hazaárulás dogmája sok fejtörést okozott. Hunyadi János alakját mégcsak megmagyarázták azzal, hogy osztályának fölébe emelkedett. De mit lehetett tenni a kapzsi, pénzsóvár, jobbagysanyargató, osztályszellemét híven képviselő Dobó Istvánnal, Losonczy Istvánnal, vagy Zrínyi Miklóssal, akik bátran, életüket is feláldozva védték hazájukat — s ezzel együtt persze vagyonukat és hatalmukat?

Láttuk, hogy Rákosi Mátyás szerint 1848-ban megvalósult az osztályokat átfogó nemzeti egység. Ezt a sémát vette alapul történetírásunk, amikor a

Rákóczi-korszak elemzésénél elsősorban az urak és a parasztok összefogását, a nemzeti összefogást hangsúlyozta. Azt lehet mondani, hogy ezzel maga is áldozatul esett az akkori úri osztály parasztfogó demagógiájának. Ez vezetett arra, hogy történészeink az egész Rákóczi-korszakról idealizált képet festettek. Az urak valójában rászédtek a parasztokat, amikor a fegyvert fogó jobbágyoknak kénytelen-kelletlen szabadságot ígértek. Ígéretüket éppoly kevésbé teljesítették — amikor hajlandók lettek volna erre, akkor már késő volt —, mint ahogyan a szatmári békében csak a saját kiváltságaik fenntartásáról gondoskodtak. Így működött és ilyen eredménnyel járt az úgynevezett kuruc nemzeti összefogás. Ilyen körülmények között valósággal gúnyszámba megy nemzeti összefogásról beszélni.

A személyi kultusz annyiban is ráütötte bélyegét ezeknek az éveknek a történetírására, hogy egész korszakokat nem az osztályt alkotó tömegek, hanem az osztályból kiemelkedő vezető személyek törekvéseivel jellemezték. Azt az egész korszakot például, amelyet Boescai és Rákóczi nevei határolnak, jellemezte volna a nemzeti abszolutizmusra való törekvés, mert ilyen tendenciákat ki lehet talán mutatni Bethlen Gábornál, Zrínyi Miklósnál és Rákóczi Ferencnél. Azt viszont figyelmen kívül hagyták, hogy a nemesi osztály zöme mind a királyi Magyarországon, mind Erdélyben szembehelyezkedett az ilyen törekvésekkel, hogy a nemességben nem volt számottevő házisa az abszolutista törekvéseknek, s hogy ennél fogva az egész feudális nemzeti abszolutizmus szükségképpen utópista egyéni tervkovácsolás maradt.

A magyar történet haladó hagyományai — legalább is azok, amelyek a feudális korból erednek — nem ideológiai hagyományok. Ezek általában a hamis tudat körébe tartoznak. A magyar történet feudáliskori haladó hagyományai elsősorban a dolgozó nép valóságos erőfeszítéseire és küzdelmeire kapcsolódnak, ha ezek hamis tudatformákban fejeződtek is ki. Ezeknek a hagyományoknak történetformáló erejét nem növeli, hanem csökkenti, ha olyan képzelt vonásokat vetítünk vissza a múltba, amelyek, mint a tömegek valódi hazafisága, csak a szocialista társadalom sajátjai lehetnek. Ha az osztálytársadalmakat, vélt ideológiai hagyományainak alapján, közelebb hozzuk a szocialista társadalomhoz, ezzel csak a szocialista társadalmat vesszük közelebb az osztálytársadalmakhoz. Elmossuk azt a tényt, hogy a szocialista társadalom az első, amely a kizsákmányolást nem ismeri, elhomályosítjuk azt, hogy az igazi hazafiságnak csak a szocialista társadalomban lehetnek gyökerei.